

कविता सुमारे एकशेविस – एक सिंहावलोकन**प्राचार्य डॉ. हरिदास फेरे**वसंतराव काळे महाविद्यालय,
ढोकी, ता. जि. उस्मानाबाद.

‘कविता सुमारे एकशेविस’ या आगळ्या-वेगळ्या शिर्षकाचे विशाल वाघमारे व प्रा. शेखर गिरी यांनी केलेले संपादन नुकतेच वाचण्यात आले. या संपादनात त्यांनी एकूण बारा कविंच्या कवितांचा समावेश केला आहे. प्रत्येक कविंच्या दहा कविता घेवून बारा गुणीले दहा अशी आगळी वेगळी आकृतीबंधात्मक रचना करून ‘कविता सुमारे एकशेविस’ या अनोख्या नावाने एक कवितेच्या संपादनाचा नविन्यपूर्ण प्रयोग केला आहे.

बारा कविंच्या/कवयित्रींच्या कवितांचा समावेश संपादनात करतांना संपादकाला या आगळ्या वेगळ्या प्रयोगाचे बारा वाजतील किंवा वर्षाचे महिने बारा असे पूर्णत्व येईल, याचा काहीही विचार न करता हे आपणास करावयाचे आहे, असे पक्के मनाशी ठरवून हा केलेला प्रयोग आहे. आपण खूप कांहीतरी वेगळेपण करतोय याचे त्यांनी गांभीर्याने चिंतनही केल्याचे दिसून येत नाही. कळंबसारख्या छोटयाशा गावी साहित्यलेखनात धडपणाच्या, एकमेकांची इर्षा न करता आपण सारे एकच आहेत, ही भावना या संपादनाच्या माध्यमातून व्यक्त झालेली दिसते. लोक या कलाकृतीला स्विकारोत किंवा कांहीही करोत पण आम्ही सर्वजन एक आहोत. हे मैत्रीचे नाते कवितेच्या संपादनातून समोर आले आहे. संपादन करणारेही या बारात आहेत हे एक विशेष.

या कवितेच्या संपादनात – शिवराज मेनकुदळे, अरूण गिरी, प्रा. केदार काळवणे, सतिश मडके, प्रा. डॉ. हनुमंत माने, सौ. अंजली यादव, प्रा. डॉ. दत्ता साकोळे, सौ. अलका टोणगे, संतोष लिमकर, प्रा. डॉ. गणेश चिंते, विलास वाघमारे व प्रा. शेखर गिरी या बारा कविंच्या कवितांचा समावेश यामध्ये करण्यात आलेला आहे.

‘कविता सुमारे एकशेविस’ या बारा कवींच्या कवितासंग्रहातील कवी, या पहिल्या पिढीतील शिक्षण घेतलेले असून ते सध्या वेगवेगळ्या व्यवसायात काम करीत आहेत. बहुतांशी कवी, हे प्राथमिक शिक्षक ते महाविद्यालयाचे प्राध्यापक म्हणून कार्यरत आहेत. या कवितासंग्रहातील कवींचा व्यवसाय कोणताही असला तरी त्यांनी जे अनुभवलेले, भोगलेले जीवन आहे, त्याची नाळ एक सारखीच आहे. ग्रामीण भागातील जीवन चित्रीत करतांना जीवनाच्या वाटेवर आलेले, तसेच पाहिलेले अनुभवलेले जीवन या कलाकृतीतून व्यक्त होताना दिसते. या कवींच अनुभवविश्व फार मोठं नसलं तरी विविध विषयाच्या चिंतनाचे पदर मात्र त्यांच्या कवितांतून व्यक्त होताना दिसतात. त्यांची कविता राजकीय, सामाजिक, ग्रामीण जीवन अभिव्यक्त होतांना दिसते.

प्रा. शिवराज मेनकुदळे यांची कविता कृषीजीवनाशी नातं सांगणारी अन् कवितेला अध्यात्माचा संदर्भ लाभलेली कविता आहे. वारकरी सांप्रदायात ‘वारीला’ अनन्यसाधारण महत्व आहे. पण औताच्या पाठीमागं चालणं यालाच ‘पायी वारी’ म्हणतात. ईश्वराशी नातं सांगणाऱ्या शेतकऱ्याच्या राबणाच्या हाताला मातीशी जोडलं गेलं आहे. माझ्या आर्थिक परिस्थितीमुळे पांडूरंगा मी भेटीला येवू शकत नाही, याची खंतही त्यांनी ‘भक्ति’ या कवितेतून व्यक्त केली आहे. तसेच गाव आणि शिवार याचं महत्व त्यांनी ‘गावाकडचा

शिवार' या कवितेतून व्यक्त केलं आहे. शेतकऱ्यांचं हिरवं स्वप्न साकार होण्यासाठी त्यांनी काळ्या मातीतल्या बीजाला आवाहन केलं आहे. याचबरोबर शृंगारभाव पण त्यांनी आपल्या कवितांमधून व्यक्त केला आहे.

अरूण गिरी यांची 'तुड्या आगमनाने' ही कविता तारूण्यातील 'प्रेम' या शब्दाचा अर्थ शोधण्याचा प्रयत्न करते. पण शेतकरी जीवनाशी नातं असलेला हा कवी ताटातील लोणच्या पुरतेच प्रेमकवितेचे लेखन करतो. पण त्यांच्या इतर कविता मात्र शेतकऱ्यांची दैनावस्था व ग्रामीण वास्तव भाव व्यक्त करणाऱ्या कविता आहेत. 'बळीराजाची आत्महत्या' ही कविता शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याला निसर्गच कसा जबाबदार हे सांगून त्यावरचा रोष व्यक्त करते. अस असलं तरी तेच तेच शेतात राबणं अन् त्यातूनही आनंद घेण्याचा वृत्ती 'जुनी मळलेली वाट' या कवितेतून व्यक्त केली आहे.

प्रा. केदार काळवणे यांची कविता कृषी जीवनातून निर्माण झालेल्या परिस्थितीबद्दल आगपाखड व्यक्त करणारी कविता आहे. 'भ्रष्ट मुळ्या', 'दलितं गत', 'पांढरं मरण', 'मुलूखभर करटेपण' यातून त्यांनी आपल्या मनातील व्यथा, वेदना आर्तपणे व्यक्त केल्या आहेत. रूढी, परंपरेवरही प्रहार करणाऱ्या प्रयत्न त्यांच्या या कवितेतून दिसतो.

कवी सतिश मडके हे व्यवसायाने पत्रकार असले, तरी त्यांच नातं ग्रामीण जीवनाशीच आहे. त्यांची कविता ही चिंतनपर आहे. स्त्रिभ्रूणहत्या संबंधीची कविता 'बाबा का मला मारलंत तुम्ही' ही मनाला हेलावून टाकणारी कविता आहे. तर 'शेतकऱ्याची आत्महत्या' ही ग्रामीण कुटूंबांची वाताहत व्यक्त करणारी कविता आहे.

प्रा.डॉ. हणुमंत माने यांची कविता ग्रामीण जीवनाशी नाते सांगणारी आहे. ग्रामीण शेती, ग्रामीण शेतकरी, ग्रामीण मानसिकता यावर ती प्रकाश टाकते. ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांच्या दुःखाची कथा आणि व्यथा त्यांनी 'सुटका', 'पाडा दुःखाचा', 'माती' या कवितेतून व्यक्त केला आहे. परंपरेने चालत आलेली ग्रामीण भागातील जातीव्यवस्था मोडकळीस निघून ती नव्याने आर्थिक परिस्थितीवरून ठरवू पहात आहे. आर्थिक दारिद्र्य असलेल्यांचा एक नवा अस्पृश्य वर्ग निर्माण होऊ पहात आहे. हे त्यांनी 'नवे अस्पृश्य' या कवितेतून व्यक्त केले आहे. 'एड्स', 'गर्भपात' व 'वृद्ध माय' या त्यांच्या चिंतनात्मक, व्यापक भावविश्व व वास्तवता व्यक्त करणाऱ्या कविता आहेत.

प्रा. डॉ. दत्ता साकोळे यांची दृष्टी समाजाकडे पहातांना सकारात्मक स्वरूपाची दिसून येते. याचा प्रत्यय त्यांची 'गझल', 'निर्दोस संकल्प' या कविता वाचतांना दिसून येते. या कविने जीवन जगत असतांना दुःख अपमान, अन्याय सहन केला असला तरी, या व्यवस्थेसंबंधी कायमची चिड मनात न बाळगण्याची भावना अभिव्यक्त होतांना दिसते. पण आधून-मधून ही चिड व्यक्त होतांना दिसते. याचा प्रत्यय 'आता मशाल पाहिजे' या कवितेतून येतो. माणसातील माणूसपण हरवत आहे, माणूस पशूप्रमाणे वागत आहे, याबद्दलची अस्वस्थता त्यांच्या 'हा कसा मणुष्य' व 'विश्वास कोणावर करावा' या कवितेतून दिसून येते.

प्रा. शिवराज मेनकुदळे, अरूण गिरी, प्रा. केदार काळवणे, सतिश मडके, प्रा. डॉ. दत्ता साकोळे, प्रा. डॉ. हणुमंत माने यांच्या कवितांमधून व्यक्त झालेल्या भावना कमी-अधिक प्रमाणात सौ. अंजली यादव चाळक, सौ. अलका टोणगे, संतोष लिमकर, प्रा. डॉ. ज्ञानेश चिंते, विशाल वाघमारे व प्रा. शेखर गिरी यांच्या कवितातून पण दिसून येते. यांच्या कवितांचे शिर्षक व शब्द वेगवेगळे असले तरी भावना मात्र शेतकरी, शेती, शेतीची दैन्यअवस्था, ग्रामीण मानसिकता, शासनाचे शेतीसंबंधिचे उदासी धोरण, ग्रामीण

व्यसनाधिनता या विषयाच्या अनुषंगाने आपल्या भावना अभिव्यक्त करणारी कविता दिसते. एड्स, बेकारी, व्यसनाधिनता, स्त्री-भ्रूणहत्या, भ्रष्टाचार या विषयांवरही त्यांनी चिंतनात्मक पातळीवर आपले विचार कवितेच्या माध्यमातून अभिव्यक्त केलेले आहेत. त्यांनी आर्थिक दारिद्र्यामुळे जे भोगले, अनुभवले त्यासंबंधी त्यांच्या कवितातून राग व्यक्त होत असला तरी सूड घेण्याची मानसिकता कुठेही दिसून येत नाही. सर्व माणसांनी सुखी व समाधानाने आपले जीवन व्यतित करावेत हीच अपेक्षा अंतिमतः व्यक्त करण्याचा या सर्व कविंचा मानस दिसतो. 'कविता सुमारे एकसेविस' हा बारा कविंच्या कवितांचा संग्रह मराठी रचना प्रक्रियेत एक आगळा-वेगळा प्रयोग पुढील कविंना दिशादर्शक ठरेल असे वाटते.

संदर्भ ग्रंथ —

- १) विशाल वाघमारे व प्रा. शेखर गिरी- (संपा.): 'कविता सुमारे एकसे विस' प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, प.आ. २०१२
- २) म.सु. पाटील : 'कवितेचा रूपशोध' शब्दालय प्रकाशन, श्रीरामपूर.
- ३) वसंत पाटणकर (संपा.) : 'स्वातंत्र्योत्तर मराठी कविता' साहित्य अकादमी.
- ४) डॉ. प्रल्हाद लुलेकर : 'साठोत्तरी साहित्य प्रवाह' सायन प्रकाशन, पुणे, प.आ.२०१४.
- ५) अनिरुद्ध कुलकर्णी (संपा.) : 'प्रदक्षिणा' खंड दुसरा, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, पुनर्मुद्रण.२००८.
- ६) गजानन जाधव : 'मराठी कविता स्वरूप आणि शोध' अर्थव प्रकाशन, जळगाव, प.आ.—२०१५.
- ७) रामकली पासकर : 'मराठी कविता प्रवृत्ती आणि प्रवाह' स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प.आ.—२०१५.
- ८) प्रकाश देशपांडे केजकर : 'समकालीन मराठी कविता : एक निरीक्षण' स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प.आ.—२०१५.

